

Retskrivning af stednavne

Bent Jørgensen

Stednavneudvalget

***Afdeling for
Navneforskning***

Kort & Matrikelstyrelsen

Stednavne og retskrivning

De danske stednavne følger normalt de regler for retskrivning, som gælder for det øvrige ordforråd. Er man i tvivl, lønner det sig derfor altid at følge de regler, som fremgår af Dansk Sprognævns retskrivningsordbog. Både direkte gennem de godt 65.000 opslagsord og gennem retskrivningsreglerne og indirekte gennem paralleller til opslagsord og retskrivningsregler.

For man kan ofte komme i tvivl. Derfor har de danske stednavne deres eget sprognævn, kaldet Stednavneudvalget, der udsender særlige lister over godkendte stednavne autoriseret af kulturministeren som de navneformer ”der skal bruges i offentlige forhold” (bekendtgørelse 14/8 1978). De autoriserede stednavne har således samme status som ordene i Retskrivningsordbogen.

Der er mange interesser, og tit også følelser, knyttet til skrivemåden af de enkelte stednavne, og en af Stednavneudvalgets vigtigste opgaver er at afbalancere forskellige hensyn og synspunkter over for hinanden. Afbalanceringen begynder allerede ved selve Stednavneudvalgets sammensætning, hvor offentlige brugere og sprogforskere, navneforskere og historikere sidder omkring samme bord. Udvalget er for tiden sammensat på følgende måde: Amtsrådsforeningen, Danmarks Statistik, Dansk Sprognævn, Kirkeministeriet, Kommunernes Landsforening, Kort og Matrikelstyrelsen, Post Danmark, Skov- og Naturstyrelsen, Statens Arkiver, Vejdirektoratet (herunder Danmarks jernbaner) med hver en repræsentant samt Afdeling for Navneforskning, Københavns Universitet, med tre repræsentanter. Afdeling for Navneforskning er Stednavneudvalgets sekretariat og arkiv med ansvar for udvalgets virksomhed og økonomi.

Arbejdet med at nå frem til de rigtige navneformer og de rigtige skrivemåder er også afbalanceret gennem nogle overordnede principper, som udvalget stræber efter at overholde. Det er formålet med denne folder at redegøre nærmere for de principper, der ligger bag retskrivningen af de danske stednavne.

Et stednavn er et unikum

Hvert stednavn udpeger én og kun én lokalitet. Det kan være en storby eller et husmandssted, det kan være et verdenshav eller en fiskedam. Størrelsen er underordnet. Det unikke er afgørende. Herved bliver stednavnet noget meget vigtigt for den enkelte lokalitet. Det bliver bærer af lokalitetens identitet og dermed nøglen til, at man kan omtale den, udpege den på et kort eller finde frem til den på sin køretur. De enkelte stednavne bliver på denne måde særlig vigtige for de mennesker, som bruger dem i deres daglige liv. Men ligesom ordene i en ordbog er også alle stednavnene hele det danske sprogsamfunds eje, og en af Stednavneudvalgets vigtigste opgaver er derfor som allerede nævnt at afbalancere lokale ønsker og interesser over for en samlet sproglig, kulturel og praktisk helhedsbetragtning.

Kun én form kan være korrekt

På det praktiske plan har Stednavneudvalget gennem hele sit næsten 100-årige virke holdt benhårdt på, at der kun kan eksistere én korrekt form af hvert enkelt stednavn. Det er selve pointen i at operere med et autorisationssystem og en kæmpe fordel i vore dage, hvor computere normalt kræver 100 % genkendelighed for at virke ordentligt. Når kommuner eller privatpersoner ønsker en ny form af et gammelt navn, vil Stednavneudvalget derfor typisk informere om, at selv med små retskrivningsændringer kan det være svært at gå fra én skrivemåde til en anden. For selvom man teknisk set går fra den ene form til den anden på en ganske bestemt dato, vil der i praksis opstå en lang periode, hvor begge former er i omløb. Det inviterer til misforståelser og irritation. Om en tilsyneladende undtagelse se nedenfor under Bolle-å.

Det følger også af princippet om, at kun én form kan være korrekt, at alle autoriserede sammensætninger med et bestemt navn følger samme skrivemåde. Når Fakse Kommune efter sammenlægningen i 2007 ønsker formen Faxe Kommune, betyder det, at også Fakse Ladeplads ændrer skrivemåde til Faxe Ladeplads. Og man må også gå ud fra, at Fakse Å og Fakse Bugt bliver til Faxe Å og Faxe Bugt, for selvom disse navne ligger uden for autorisationssystemet, hører de til navnestoffet på Kort og Matrikelstyrelsens kort. Man kan muligvis også forvente, at Faksevej i Hårlev, Rønnede og Præstø ændrer form til Faxevej, fordi der i alle tilfælde er tale om veje, som fører til byen Fakse > Faxe. Der er derimod ingen grund til at regne med, at Faksegade og Fakse Tværgade i København vil få navneformen ændret.

Hvilke navne beskæftiger Stednavneudvalget sig med - og hvilke ikke?

Det fremgår af en bekendtgørelse fra Undervisningsministeriet af 14. august 1978, at Stednavneudvalget skal tage sig af stednavne, som der er et praktisk (kartografisk, postalt, lokalt m.v.) behov for at kunne skrive konsekvent og korrekt. Det er gennem årene blevet til en liste på ca. 25.000 navne omfattende byer, andre bebyggelser, bydele, jernbanestationer, broer, skove, søer, åer, fjorde, andre vigtigere naturlokaliteter såvel til lands som til vands - for nu at nævne de vigtigere kategorier. Disse ca. 25.000 navnes skrivemåde er autoriseret af Kulturministeriet og hører til Stednavneudvalgets kerneområde. I forlængelse af disse navne ligger de ca. 100.000 stednavne, der yderligere findes på Kort og Matrikelstyrelsens kort. Disse navnes stavemåde er blevet til efter et nært samarbejde mellem Stednavneudvalget og Kort og Matrikelstyrelsen, og de følger derfor de samme retningslinjer med hensyn til retskrivningen. At de ikke er medtaget under autorisationssystemet, beror for naturnavnenes vedkommende på et skøn med hensyn til deres vigtighed. Men mange af de 100.000 navne er navne på enkelte gårde og huse, og disse er udtrykkeligt undtaget fra Stednavneudvalgets kompetence. Man har naturligvis lov til at kalde sin gård eller sit hus, hvad man vil, men man har omvendt ikke krav på, at navnet bliver optaget på offentlige kort.

Uden for Stednavneudvalgets kompetence ligger de godt 100.000 danske vej- og gadenavne. Deres skrivemåde varetages i henhold til lov om offentlige veje helt af de pågældende kommuner. Dansk Sprognævn og Institut (nu: Afdeling) for Navneforskning har i 2001 udgivet en Vejledning i retskrivning af vejnavne. Den følger Dansk Sprognævns og Stednavneudvalgets hovedprincipper og er et nyttigt redskab for kommunale navngivere.

Retskrivningens hovedprincipper og regler

Danmarks stednavne skal have en dansk form. De skal følge de regler for bogstavbrug og bogstavkombination, som gælder for det nedarvede almindelige ordforråd. Det betyder, at man bestræber sig på at undgå de traditionelle fremmedordsbogstaver c, q, w, x og z. Bestræbelserne lykkes ikke altid, dels i kraft af en klar undtagelsesregel, dels som følge af traditionsbestemt skrivning.

Undtagelse 1:

Hvis stednavnet indeholder eller udgøres af et personnavn, et stednavn eller et fremmedord, der normalt skrives med c, q, w, x eller z, respekteres den normale skrivemåde. Det gælder især, hvis stednavnet vides at have relation til en person, hvis navnebrug er kendt. Der skrives altså Christianshavn (efter Christian IV), Benzonsdal (efter Peder Benzon), Williamsborg (efter William Halling), Constantia (efter et sydafrikansk landdistrikt), Zastrov (efter Zastrov i Pommern), Phønixgrund (efter et skib), Centrum (en bebyggelse på Mors).

Undtagelse 2:

I enkelte navne skrives der -x- for -ks-, når der fra gammel tid har været en lokal tradition herfor (Nexø, Gladsaxe).

Stednavneudvalget har aldrig med glæde anerkendt brugen af c, q, w, x og z, og en række af de navne, som i dag er autoriseret med disse bogstaver, har i perioder været skrevet i en mere dansk form (Gladsakse, Kristianshavn, Villiamsborg).

Med hensyn til bogstavkombinationer følger stednavnenes retskrivning ikke altid det almindelige danske ordforråd.

De mest iøjnefaldende forskelle er:

Gj- og Kj- forekommer foran fortunevokal i nogle jyske stednavne i stedet for G- og K-. Der skrives f.eks. Gjellerup, Gjerlev, Gjø, Kjelst, Kjæstrup. I disse kombinationer er j afskaffet i rigsdansk.

Th- forekommer i enkelte stednavne i stedet for T-. Der skrives f.eks. Them, Thisted, Thorning, Thurø, Thy. I hjemlige ord bruges th- kun i ordet thi.

-au- og -aug- forekommer i nogle stednavne, hvor man efter den almindelige retskrivning venter -av- og -ag-. F.eks. Haurum, Taulov, Daugstrup.

-ou- og -oug- forekommer i nogle stednavne, hvor man efter den almindelige retskrivning venter -ov- og -og-. F.eks. Oure, Toustrup, Rougsø.

-hl og -hr forekommer i nogle jyske stednavne. Der skrives f.eks. Bahl, Sahl, Ræhr, Uhre. I rigsdansk forekommer -hl og -hr ikke.

-mb forekommer i nogle stednavne, hvor man efter den almindelige retskrivning venter -m. F.eks. Emb, Humble, Fjemb Hede.

-th forekommer i nogle stednavne, hvor man efter den almindelige retskrivning venter -t. F.eks. Løth, Uth.

Lang vokal markeres i nogle stednavne ved at et e er føjet til den oprindelige vokal, f.eks. Gierslev, Boeslunde, Geestrup, i andre stednavne ved dobbeltskrivning af vokalen, f.eks. Siim, Truust. Dette forekommer ikke i rigsdansk.

Disse afvigelser fra den danske normalretskrivning forekommer kun i et meget lille antal navne. Afvigelseerne er opstået ved at de pågældende navne på et tidspunkt er ophørt med at følge den udvikling, retskrivningen i øvrigt har gennemløbet. De afspejler typisk tilstanden i dansk for 100 til 200 år siden. De afspejler også i et vist omfang nogle regionale forskelle. F.eks. har udtalen gj- og kj- foran e, æ og ø holdt sig bedre i Jylland end på Øerne, og det er kun på Bornholm, man finder danske flerstavellesord, der ender på -a.

Stednavneudvalget har aldrig været nogen ynder af disse rester af ældre stavemåder ud fra det konsekvente sprogsyn, at når vi ikke længere skriver *saugmølle*, *straffeloug* eller *thingbog*, burde vi heller ikke skrive *Daugstrup*, *Rougsø* eller *Thisted*, men *Davstrup*, *Rovsø* og *Tisted*.

Stednavne, der er autoriseret med afvigelser fra den normale retskrivning, bliver meget ofte påberåbt af befolkningsgrupper, der ønsker flere fortidige former autoriseret. Stednavneudvalget fører på dette område en forsigtig pædagogisk men restriktiv politik. Sagt med andre ord er man meget omhyggelig med at forklare fordelene ved, at stednavnene uproblematisk følger sig ind i den gældende retskrivningsnorm. En norm der jo er accepteret af alle danske sprogbrugere. Mange afvigelser fra normen gør det sværere at stave navnene korrekt.

Det lille j.

Det lille j, o lad det staa,
det maa I ikke fjerne.
Det vil vi altid vogte paa
og hæge om og værne.
Det andre Steder nok er sket,
men vi vil ej forsøge,
for vi har mere Pietet
end Kjøbenhavn og Kjøge.

I lade skal vort Navn i Fred,
der intet nyt skal laves.
Vi ikke Skjern vil kjendes ved,
nej, Skjern med j skal staves.
Hvad vores lille j har gjort,
vi gerne vide ville.
Det er jo tilmed ikke stort,
nej, det er ganske lille.

Dog er vist Tiden ikke fjern,
da j'et fra det røves.
Hvad har det gjort, det lille Skjern,
hvorfor skal de bedrøves.
Et sted man bort et bogstav ta'r,
et andet Navn forøges.
Thi vi et Stednavnsudvalg har,
hvormed der ikke spøges.

Betænk dog deres tunge Lod.
Man vil dem Sorg forvolde.
De elsker deres lille j,
kan de det ej beholde?
Trods alt er vores lille Land
dog ingen fattig Stodder.
Med Penge nok det knibe kan,
men vi har nok af j'er.

Ærbødigt

Den højtidelighed der tidligere omgav Stednavneudvalget fremgår tydeligt af Jensenius' tegning til Ærbødigsts digt i Berlingske Tidende i 1935, hvor en deputation fra Skjern møder frem for at bede om lov til at lade bynavnet beholde sit "j". Resultatet var, at det blev ved med at hedde Skjern.

Bolle-å

Et særligt problem med mange komplikationer har været brugen af å eller aa i stednavne. Bogstavet å (kaldet bolle-å) indførtes i dansk i 1948 til erstatning for skrivemåden med to a'er. Ret hurtigt op gennem 1950'erne gik de fleste danskere over til å, og i skolerne var å allerede fra 1948 enerådende. I dagens Danmark skal man altså være i pensionsalderen for at have stiftet bekendtskab med to a'er som den eneste korrekte skrivemåde for å. Ikke desto mindre er det en udbredt opfattelse, at to a'er er den rigtige skrivemåde i stednavne. Den væsentligste årsag hertil er sikkert stednavne-

Intet andet stednavn i Danmark har været mere centralt placeret i debatten om å eller aa end bynavnet Ålborg - eller Aalborg. Men også i Fåborg/Faaborg, Åbenrå/Aabenraa og mange andre steder har interessen for spørgsmålet været intens, og en række kommuner er endt med at foretrække aa-skrivning i et eller flere navne i kommunen.

nes stilling som unikke enheder og parallellen til danske efternavne, hvor bolle-å aldrig er slået igennem.

Stednavneudvalget har gennem årene anvendt megen energi på dette spørgsmål, men med den valgfrihed mellem å og aa i stednavne, som Undervisnings- og Kulturministerierne bekendtgørelse af 15/3 1984 indførte, er situationen gjort flydende, og det er en tilstand, som sikkert vil holde sig lang tid fremover.

Stednavneudvalget anbefaler at bruge bolle-å, dels fordi dette bogstav i dag er det eneste korrekte i den almindelige retskrivning, dels fordi det aldrig er hensigtsmæssigt at have en selvstændig sproglyd, som ikke har sit eget tilhørende bogstav. 1948-reformen afhjalp faktisk en 500-600 år gammel mangel ved det danske sprog.

Brugen af bindestreg

Bindestreg bruges i tre forskellige tilfælde

1. Mellem leddene i navne der indeholder en bydemåde, f.eks. Kryb-i-Ly, Snur-om.
2. Mellem to stednavne hvoraf det første indgår som adskillende tilføjelse, f.eks. Karise-Olstrup (til adskillelse fra Holme-Olstrup), Næsbyhoved-Broy (til adskillelse fra Nørre Broby og Sønder Broby).
3. Mellem to stednavne til angivelse af sideordnet samhørighed, f.eks. Lolland-Falster, Ringkøbing-Skjern, Døllefeldt-Musse.

Anvendelse 1 og 2 adskiller sig fra de almindelige retskrivningsregler for dansk. 1 svarer til flerordssammensætninger, hvor der kun anvendes bindestreg foran det sidste led (slå om-nederdel, væg til væg-tæppe), og 2 svarer til forbindelser med enhedstryk som f.eks. købmand Møller, fru Nielsen, onkel Alfred. I 3 svarer bindestregen til betydningen 'plus'.

Et opslag på internettet på Korpus 2000 - den nyeste almensproglige tekstdatabase - giver 1647 eksempler på formen Aalborg og 117 på Ålborg og 91 eksempler på Faaborg mod 39 på Fåborg. Formerne med aa har således klart overtaget, men å-skrivemåderne, der jo vil være den ureflekterede skrivemåde, beholder en vis andel, der næppe når meget længere ned, end tallet for Ålborg viser.

Store og små bogstaver

Stednavne skrives altid med stort begyndelsesbogstav. Hvis et stednavn består af flere led, der skrives hver for sig, benyttes stort bogstav i alle led bortset fra visse småord (forholdsord, artikler, bindeord). F.eks. Den Gamle Herres Skov, Gludsted Østre Huse, Eng- og Flengemarken, Næsby ved Stranden, Frederik den Syvendes Kanal, Annisse Nord, Nørreport Station.

I nogle tilfælde kan det sidste led, artsleddet, undværes, uden at meningen går tabt (Han stod af på Nørreport), eller opfattes som et led uden for navnet (Københavns havn = 'kajarealerne i København' i modsætning til Københavns Havn som navn på en institution med underliggende kajarealer). I sådanne og lignende tilfælde anvendtes i en årrække efter retskrivningsreformen i 1948 normalt lille begyndelsesbogstav (Nørreport station, Frederiksberg kommune), men denne brug er stort set ophørt efter Retskrivningsordbogen af 1986, selvom grænsen ikke kan trækkes knivskarpt. Stednavneudvalget anbefaler derfor brug af stort begyndelsesbogstav (Nørreport Station, Frederiksberg Kommune, Århusgade Remise, Hvilsager Kirke, Elsted Skole).

Et eller flere ord

Om et stednavn, der består af flere led, skrives som ét ord eller i flere ord, beror på forskellige faktorer: leddenes antal, leddenes ordklasse, leddenes betydning og det samlede navns udtale. Somme tider virker disse faktorer mod hinanden, og det samlede billede viser derfor ikke nogen entydig klarhed.

Hovedregel 1 er den samme som for det almindelige ordforråd, beskrevet i Retskrivningsordbogen § 18.1. "Hvis en ordforbindelse udtales med hovedtryk (stærkt tryk) på det første led og bitryk (svagere tryk) på det andet, skrives forbindelsen i ét ord". Til Retskrivningsordbogens eksempler (havestol, hvidtøl, kæmpehøj m.fl.) kunne føjes f.eks. Valby, Østerholm, Esbjerg. Retskrivningsordbogen præciserer, at reglen også gælder forbin-

Halvøen mellem Isefjord, Holbæk Fjord og Roskilde Fjord har i vore dage navnet Hornsherred. En autoriseret form, som man vil finde i retskrivningslisten med tilføjelse af oplysningsbogstavet A. (=areal). Men retskrivningslisten har også en form Horns Herred med oplysningsbogstavet H. (=herred) og begrundelsen for det er, at det herred, som har lånt halvøen sit navn, kun omfatter en del af halvøen. Ved det indtegnede skel syd for Vellerup og Skibby støder herredet Horns Herred op til herredet Volborg Herred, der således omfatter den sydlige del af området Hornsherred.

Udsnit af kort 1:200.000

delder af ord, der i sig selv består af ordforbindelser, f.eks. ansvarsforsikringspolice, bevillingsansøgning m.fl. På stednavneområdet svarer dette til f.eks. Nylandsmose, Bregnebjergmarken, Strandlysthusene.

Retskrivningsordbogens anden hovedregel (§ 18.2) har også umiddelbar gyldighed for stednavne.

Den siger, at hvis en ordforbindelse “udtales med lige stærkt tryk på begge led, skrives den i to (eller flere) ord”.

Det er det der gælder i Avernakø Hoved, Hundige Strand, Dejbjerg Kirkeby, Barrit Station, Vollerup Gårde.

Stednavne som ikke svarer til ovennævnte hovedtyper, lader sig ikke umiddelbart indrangere under regler, som er beskrevet i Retskrivningsordbogen. Det gælder først og fremmest alle de stednavne, hvor hovedtrykket ikke falder på det første led.

Stednavne med ét hovedtryk, der falder på navnets sidste led, skrives i ét ord, f.eks. Koldinghus, Halstedkloster, Tersløsegård, Rødbyfjord. Men nogle af disse navne har også mulighed for at blive udtalt med to hovedtryk, og de skal da følge reglen ovenfor. Det kan derfor forekomme, at den eneste forskel mellem to autoriserede stednavne er, om de skrives i ét eller to ord.

I udtalen med to hovedtryk pointerer man, at det sidste ord med hovedtryk faktisk gengiver lokalitetens art. Ring Skov er navn på en skov, Salling Sund er navn på et farvand i en del af Limfjorden, Horns Herred er et herred i Nordsjælland. Heroverfor står Ringskov, der er navn på en bebyggelse ved Ring Skov, Sallingsund, der er navn på en bebyggelse ved Salling Sund og Hornsherred, der er navn på en halvø i Nordsjælland, omfattende hele Horns Herred og noget af Vollborg Herred. Se figuren side 9.

Endnu mere indviklet bliver det, hvis man når op på navne med to hovedtryk fordelt på mere end to oprindelige led. Det gælder f.eks. navnet på den bro, som fører over Vejle Fjord, et navn der i sig selv udtales med to hovedtryk. I sammensætning med navneordet bro fordeles trykket på en ny måde med hovedtryk og bitryk, hvilket i dansk er udtryk for sammenhæng og sammensætning. Det er derfor naturligt, at Stednavneudvalget har valgt at autorisere det hele i én sammenskrevet form: Vejlefjordbroen.

Denne udvej benyttes ikke altid. F.eks. kan sidsteleddet være så langt eller så specielt, at det ikke gerne bliver sammenskrevet med forleddet, men man søger at vise sammenhængen som ét navn ved at reducere antallet af særskrevne led til to. Den nye kommune omkring Mariager Fjord har således fået navnet Mariagerfjord Kommune.

Hvis den del af navnet, som går forud for hovedtrykket, er et forholdsord eller en adskillende tilføjelse, skrives der i to ord. F.eks. Under Bakken,

Kirke Hvalsø, Nørre Vium, Kongens Lyngby. I visse tilfælde kan det adskillende led dog være vokset sammen med hovednavnet, som f.eks. i Refsvindinge, Lillebrænde og Nørresundby.

Hvis en adskillende tilføjelse er efterstillet, bærer den normalt det samlede navns hovedtryk. Der skrives i ét ord, hvis det efterstillede ord er et tillægsord, f.eks. Udbyneder, Herstedøster, Strøllille, men der skrives i to ord, hvis det efterstillede led er et stednavn eller en substantivisk retningsangivelse, f.eks. Magleby Stevns, Nykøbing Mors, Stenstrup Syd. Hvis den efterstillede tilføjelse består af flere led, skrives hvert led for sig, f.eks. Alslev over Åen, Næsby ved Stranden.

Navne af mere speciel art optræder altid med leddene særskrevet. F.eks. Paragraf Fem, Vester Nebel Sydlige Huse, Nældemose Bys Skovhaver, Det Plessenske Overdrev.

Bøjning af stednavne

Stednavne er pr. definition navneord, og det vil sige, at de i princippet burde være modtagelige for navneordenes bøjningsendelser. Det gælder da også, men med visse, til dels meget vidtgående begrænsninger.

Da et stednavn udpeger én og kun én lokalitet, kan det naturligvis ikke få flertalsform. Og hvis det af historiske grunde i sig selv har flertalsform, kan det ikke reduceres til en entalsform. Barakkerne i Horns Herred har ikke som navn en modsvarende entalsform, selvom det selvfølgelig udgår fra ordet barak.

Det går bedre for stednavnene at bevæge sig mellem ubestemt og bestemt form, men heller ikke her uden restriktioner, der udspringer af at mange af vore navne er ældgamle, og at de, i og med at de udpeger én og kun én lokalitet, pr. definition er grammatisk bestemte. Ingen af vore gamle, centrale stednavne - og det er først og fremmest dem, som hører under autorisationssystemet - kan modtage bestemthedsendelse. Det er umuligt at anvende former som *Valbyen, *Køgen, *Balleruppen eller *Sønderborgeren, og det gælder, som det ses, også selv om navnene ender på led, der er velkendte ord i vore dage. Og det gælder også, når gamle stednavne er identiske med nuværende ord. Beboerne i landsbyen Ris bliver ikke forstået, hvis de hævder, at *Riset er smukkeste om vinteren.

Men bevægelse mellem bestemt og ubestemt form kan sagtens lade sig gøre i en lang række yngre navne, især naturnavne. Se f.eks. følgende to eksempler: Flyv fugl, flyv, over Furesøens vove, Nyd en sejltur på den yndige Furesø. I Stednavneudvalgets retskrivningsliste dækkes disse og andre mulige former (Furesøs, Furesøen) kun af den autoriserede form Furesø. Det betyder ikke, at de andre former er forkerte eller mindre korrekte, men det betyder, at man selv som sprogbruger må føje de nødvendige bøjningsformer til.

Af og til kan man også komme ud for at måtte afmontere bøjningsformer, for faktisk er der visse navne, som er autoriseret i bestemt form. Se f.eks.

Rimmerne i Vendsyssel, Tipperne i Vestjylland og Lejregårdene i Hornsherred. Men disse former forhindrer ikke, at man fuldt korrekt kan tale om De sandplagede Rimmer, Fugletrækket over de vidtberømte Tipper eller Vi lagde vejen om ad de idylliske Lejregårde.

Som det allerede er fremgået blandt eksemplerne på Furesø ovenfor, er genitivbøjning også mulig, og her er der ingen restriktioner. Gamle og nye navne lader sig lige godt bøje i genitiv (Køges borgmester, Vedbæks pigegarde, Susåens fiskeliv, Grønsunds berømteste færgekone). Også navne, der slet ikke ender på navneord, kan have genitivform, og det skyldes den kendsgerning, at alle navne uanset oprindelse er at opfatte som navneord. Bi-lidts udsigt over fjorden, Paragraf Fems særlige oprindelse, Herlufmagles største idiot, Springforbis nu nedlagte station.

Når navne bøjes i genitiv føjes s'et direkte til navnet, med mindre navnet selv ender på -s. I disse tilfælde angives genitiv ved en apostrof efter navnets -s (Roskildes gamle domkirke, Randers' nordlige forstæder). Former med 's, som ofte antræffes, er ikke i overensstemmelse med de danske retskrivningsregler.

Sammensætning med stednavne

De autoriserede stednavneformer er også grundlaget for sammensætninger, der indeholder stednavne som første led, men listen over navnene anviser ikke, hvilken form de skal have. Hovedmulighederne er: ingenting (nul) eller -s (Christiansøsild, Randersreb, Esbjergkutter, Københavnsrejse). Hovedreglen er, at navne, som ender på vokal eller -s, sammensættes uden noget element, mens navne, der ender på andre konsonanter end -s, har begge muligheder, men det mest almindelige er, at også disse navne sammensættes uden noget element. I visse tilfælde kan der sammensættes med -er, og sammensætningen vil da have form, som om der var sammensat med en indbyggerbetegnelse dannet til stednavnet (Københavnnerbegivenhed).

Da sammensætningerne danner almindelige ord, kan de valgfrit skrives med lille begyndelsesbogstav (Retskrivningsordbogen § 12.10b), og nogle af sammensætningerne er så indarbejdede i sproget, at de kun har former med lille (amagerhylde, samsøost). Mere tilfældige dannelser kan efter reglen om usædvanlige sammensætninger (Retskrivningsordbogen § 63.8) skrives med bindestreg: Almindingen-vandring, Kokkedal-pyramiden). I disse tilfælde kan der kun skrives med stort begyndelsesbogstav, og der kan kun sammensættes uden mellemelement.

Afledninger af stednavne

Af alle stednavne kan der dannes forskellige afledninger for at betegne bl.a. indbyggere og tilhørsforhold. De ord, der bliver resultatet, hører til i sprogets almindelige ordforråd og hører dermed hjemme under Retskrivningsordbogen, hvor de mere almindelige da også kan findes. Til de allerfleste bebyggelsesnavne kan der dannes indbyggerbetegnelser ved tilføjelse af -er eller -r: hedensteder (beboer i Hedensted), gåbenser (beboer i

Gåbense); i visse tilfælde fordobles stedsnavnets slutkonsonant: ballerupper (beboer i Ballerup). Til mange af de ældre købstadsnavne findes der særlige afledningsformer (slagelseaner, skibonit, koldingenser). Afledningerne følger den autoriserede grundform bortset fra nogle ganske få, gamle særformer (skibonit af Skive, helsingoraner af Helsingør). Tilhørighedsord dannes ved at der til den autoriserede grundform føjes endelsen -(i)sk (københavnsk, ballerupsk, hedenstedsk, gåbensesk). Mange af dannelserne virker sære og må frarådes, selv om de formelt er i orden. Til de købstadsnavne, der har en ældre indbyggerbetegnelse, dannes tilhørighedsordet ofte ud fra denne (koldingensisk, slagelseansk, skibonitisk).

Et muligt tilfælde

Bultofte eller Buldtofte

I landsbyen Bultofte med i alt 30 voksne indbyggere er der en kreds af beboere, der gerne vil have den autoriserede form *Bultofte* ændret til *Buldtofte*. De mener den sidste form er mere korrekt, og de har fundet den på ældre kort og i gamle skøder.

Fire af beboerne skriver til Stedsnavneudvalget og fremfører ønsket om ændring til *Buldtofte* og vedlægger kopi af kort og skøder. Stedsnavneudvalgets sekretariat, som er Afdeling for Navneforskning på Københavns Universitet, undersøger navnets historie og ældre skrivemåder.

Stedsnavneudvalget konstaterer, at det ikke vil stride mod de almindelige retskrivningsprincipper at ændre efter det fremsatte ønske, men at formen *Bul-* i sin tid er blevet autoriseret, fordi den er bedst i overensstemmelse med den oprindelige form.

Stedsnavneudvalget skriver til den kommune, hvor *Bultofte* ligger, for at høre, om den har særlige synspunkter på, hvilken form der skal være gældende.

Den lokale presse skriver om sagen, og der kommer indlæg både for og imod ændring.

Kommunalbestyrelsen beslutter at lave en vejledende folkeafstemning i det gamle sogn, som *Bultofte* ligger i.

Tre fjerdedele går ind for *Buldtofte*, og kommunalbestyrelsen vedtager på sit følgende møde at indstille til Stedsnavneudvalget, at navnet ændres til *Buldtofte*.

Ændringsønsket optages på dagsordenen til Stedsnavneudvalgets næste møde, og som bilag medsendes det oprindelige beboerbrev og brevet fra kommunen. Stedsnavneudvalget holder normalt møde to gange om året. De 13 med-

lemmer får tilsendt dagsorden og bilag ca. 14 dage før mødet, så de kan undersøge sagerne i de forvaltningsområder og baglande, de repræsenterer. De 13 medlemmer repræsenterer:

Amtsrådsforeningen	Kirkeministeriet
Statens Arkiver	Kort og Matrikelstyrelsen
Danmarks Statistik	Skov- og Naturstyrelsen
Post Danmark	Afdeling for Navneforskning
Dansk Sprognævn	Kommunernes Landsforening
Vejdirektoratet (incl. Danmarks jernbaner)	

Stednavneudvalget holder sit møde. Ingen har hindrende indvendinger mod at ændringsønsket imødekommes, men et enkelt medlem noterer, at hver fjerde indbygger ved afstemningen var gået imod ændringen. Stednavneudvalget godkender ændringsforslaget, og Stednavneudvalgets sekretariat sender udvalgets beslutning til Kulturministeriet. Da udvalgets indstilling er enstemmig, godkender ministeriet hurtigt, og en ny autoriseret stednavneform *Buldtofte* er kommet til verden.

Tidsforløb: 1/2-1 år, alt efter hvor kompliceret sagen bliver i den lokale kommune, og efter hvornår den ankommer til Stednavneudvalgets sekretariat i forhold til Stednavneudvalgets møder.

Retskrivningsarbejdet i praksis

De retskrivningssager, Stednavneudvalget behandler, indkommer så godt som alle fra privatpersoner, kommunalbestyrelser eller fra Kort og Matrikelstyrelsen. De sager, der rejses af privatpersoner, vil altid af Stednavneudvalget blive forelagt den pågældende kommune, jfr. ovenfor. De sager, der kommer fra Kort og Matrikelstyrelsen, har allerede da passeret den pågældende kommune. De udspringer næsten altid af arbejdet med at revidere og ajourføre de danske landkorts navnebestand. I den sammenhæng udfører Kort og Matrikelstyrelsen en vis opsøgende virksomhed, men som hovedregel gælder, at hverken Stednavneudvalgets sekretariat eller dets medlemmer kan forventes af sig selv at blive opmærksom på lokale retskrivningsproblemer. Det er derfor vigtigt, at de stednavnebrugere, der mener de har et retskrivningsproblem, selv rejser sagen enten over for den lokale kommune eller over for en af de instanser, der er repræsenteret i Stednavneudvalget (typisk Kort og Matrikelstyrelsen) eller direkte over for Stednavneudvalgets sekretariat, der også besvarer praktiske spørgsmål i øvrigt i forbindelse med stednavnes retskrivning.

De autoriserede stednavneformer optages i en retskrivningsliste, der er tilgængelig på internettet på adressen www.navneforskning.dk. Listen opdateres løbende.

Retskrivningsarbejdet i forhold til love og regler

Stednavneudvalgets arbejde er som allerede anført beskrevet i Undervisningsministeriets bekendtgørelse af 14. august 1978, der formodentlig i løbet af nogle år vil blive afløst af en ny, opdateret bekendtgørelse. Herudover hviler arbejdet med retskrivningsformernes juridiske stilling på den praksis, der har udviklet sig, siden den første, foreløbige retskrivningsliste udkom i 1922 og den første egentlige retskrivningsliste fra 1932 med ressortministeriets autorisation.

Denne praksis har været fulgt siden og følger et spor, der løber helt parallelt med Retskrivningsordbogen.

I 1997 vedtog folkettingen for første gang en lov om dansk retskrivning (lov nr. 332 af 14. maj 1997). Den pålægger udtrykkeligt alle dele af den offentlige forvaltning at følge dansk retskrivning, således som den fastlægges af Dansk Sprognævn. Ved samme lejlighed vedtog folkettingen en lov om Dansk Sprognævn. De danske stednavne er af gode grunde ikke nævnt direkte i de to love, men i den opfølgende bekendtgørelse om Dansk Sprognævns virksomhed og sammensætning er forholdet mellem autoriserede stednavne og Retskrivningsordbogen omtalt. Omtalen (§ 2) viderefører helt og holdent den allerede indarbejdede praksis.

Alligevel må lov om dansk retskrivning siges at have stor betydning også for danske stednavne generelt. Først og fremmest må loven direkte omfatte alle de navne, der nok ligger uden for autorisationssystemet, men som bruges af offentlige myndigheder. Det gælder som tidligere nævnt noget over 200.000 navne, hvoraf de godt 100.000 ligger direkte under kommunernes kompetence. Men det må også noteres, at Stednavneudvalget som en gren af den offentlige forvaltning er blevet mere direkte forpligtet i forhold til den almindelige danske retskrivning. Det giver imidlertid ikke anledning til nogen kursændring, for Stednavneudvalget har altid bestræbt sig på at holde de danske stednavne sammen med det øvrige sprog, og hvor der har været afvigelser, har de kunnet henskydes under traditionsprincippet, der stadig håndhæves. Gladsaxe behøver ikke frygte for at skulle omdokumenteres til Gladsaxe.

Vore nordiske nabolande Norge og Sverige har nu en lovgivning, der mere direkte tager sigte på stednavne. Den ældste, i Norge (18/5 1990), har både til formål at regulere forholdet mellem de forskellige varianter af det norske sprog og til at virke bevarende. En revision af loven (17/12 2004) lægger større vægt på bevaringsaspektet. Den svenske lovgivning (1/7 2000) vedrører kulturminde og indeholder en selvstændig paragraf (§ 4) om god stednavneskik, hvori der meget direkte lægges vægt på kulturbevaringsaspektet. Dette synspunkt er heller ikke fremmed for Stednavneudvalget, og det må forudses, at det vil få større vægt i fremtiden. Bevaring af stednavne, måske i visse tilfælde endog i særlige skrivemåder, kan nemt forventes inkluderet i kommende dansk lovgivning, ligesom stednavne må antages at være på vej ind i FN's konvention om beskyttelse af den immaterielle kulturarv, vedtaget i Paris 17/10 2003 men indholdsmæssigt endnu udfyldt.

De danske stednavne er en levende og selvstændig del af det danske sprog. For det meste i harmoni med resten af sproget, men af og til også ud til bens i forhold til retskrivningens slagne hovedvej. Meget tyder på, at dette er udtryk for en tendens, som fortsat forstærkes, og det vil derfor fortsat være en af Stednavneudvalgets pædagogiske opgaver at holde danske stednavne og dansk sprog tæt på hinanden.

Borg, J, Dedsbøl S, Nibøl—Dagebøl. (Burg).
Borgsum, K, P, Postrute fra Vik. (Borgsum).
Bov, K, S. (Bau).
Boversted, K, Ladlund S. (Boverstedt).
Bovlund, K, Agerskov S. (Baulund).
Bovrup, K, J, P, Aabenraa—Graasten. (Baurup).
Branderup, K, S, J, P, Haderslev—Skærbæk, Postrute til Arrild.
(Branderup).
Branderup Mark, J, Haderslev—Skærbæk. (Branderupfeld).
Branderup Mølle, J, Haderslev—Skærbæk. (Branderup Mühle).
Brandsbøl, K, Havnbjerg S. (Brandsbüll).
Brarup, K, S. (Braderup).
Brede, K, S. (Brede).
Bredebro, K, J, P, Tønder—Bramming. (Bredebro).
Bredevad, K, P, Postrute fra Bolderslev. (Bredewatt).
Brendstoft, Lystønde, Flensborg Fjord. (Brennstoft).
Bro, K, J, Sønderborg—Nordborg. (Bro).
Broager, K, S, J, P, V.-Sottrup—Skelde. (Broacker).
Broballe, K, Oksbøl S. (Brobällig).
Brodersbøl, J, Haderslev—Aarøsund. (Brorsbüll).
Broderup, K, Tinglev S. (Brauderup).
Brunde, K, Rise S. (Brunde).
Brunsnæs, Broager S, Dampskib fra Flensborg. (Brunsnis).
Brændstrup, K, J, P, Gram—Rødding. (Brendstrup).
Brøns, K, S, J, P, Tønder—Bramming. (Bröns).
Burkal, K, S. (Buhrkall).
Bylderup, K, S, J, P, Tinglev—Tønder. (Bülderup; Stationen:
Bülderup—Bau).
Bæk, K, Vonsbæk S. (Bek).
Bæk, K, Nustrup S. (Bek).
Bækken, K, Rinkenæs S. (Beken).
Bækskov, J, Haderslev—Arnum. (Bekskov).
Bøgholm [Sundeved]¹⁾, J, Aabenraa—Graasten. (Bøgholm).
Bøgslund, K, Medelby S. (Böxlund).
Bøgvad, K, Højst S. (Bögwatt).
Bølsbøl Gods, K, Læk S. (Büllsbüll Gutsbezirk).

Udsnit af den første retskrivningsliste, som Stednavneudvalget udgav. Den bar titlen Fortegnelse over Navne på Sogne, Kommuner og Trafiksteder i Nord- og Mellemslesvig og udkom i 1919 som en forberedelse til genforeningen, der da var blevet en realistisk mulighed. I vore dage er retskrivningslisten gjort elektronisk, og der kan søges f. eks. på lokaliteter, lokalitetsarter eller områder (sogn, kommune, amt). På næste side vises et udsnit af den nugældende autoriserede retskrivningsliste.

Abbetved	B.E.	Kirke Såby	7175	257	1025
Abed	B.E.	Stokkemarke	7639	363	1035
Abild	B.E.S.	(Tønder)	9041	541	1050
Abild Mark	B.	Abild	9041	541	1050
Abildgård	S.	(Frederikshavn	8478	813	1080
Abildgård	G.	Fjelstrup	8982	515	1050
Abildgård	B.	Mosbjerg	8428	839	1080
Abildgård Mark	B.	Grurup	8688	785	1076
Abildgårde	B.E.	Øster Hornum	8334	845	1080
Abildhave	B.	Østerild	8646	787	1076
Abildhede	B.	Øse	8910	567	1055
Abildholt	B.	Borbjerg	8821	661	1065
Abildkær	A.	Hunstrup	8645	787	1076
Abildro	B.	Skovby	7857	423	1042
Abildskov	B.	Funder	8611	743	1070
Abildskov	B.	Nørre Broby	7754	425	1042
Abildtorpe	B.E.	Stormark	7672	367	1035
Abildtrup	B.E.	Vorgod	8766	681	1065
Abildtrup Mark	B.	Vorgod	8766	681	1065
Abildvig	B.	Åstrup	7591	391	1035
Abildøre	B.E.	Egebjerg	7264	343	1030
Abildå	V.	(Ringkøbing A			1065
Abildå	B.	Nørre Omme	8754	677	1065
Abisgade	B.	Torsted	8756	667	1065
Abkær	B.E.	Vedsted	8980	543	1050
Abkær Mose	A.	Vedsted	8980	543	1050
Aborg	B.E.	Gamtofte	7804	421	1042
Aborg Minde *	B.V.	Gamtofte	7804	421	1042

Udsnit af den nugældende autoriserede retskrivningsliste.

Fra venstre mod højre indeholder kolonnerne

- 1.** *retskrivningsform*
- 2.** *lokalitetsart*
 - A. Areal*
 - B. Bebyggelse*
 - E. Ejerlav*
 - G. Gård*
 - H. Herred*
 - J. Jernbanestation*
 - K. Kommune*
 - S. Sogn*
 - V. Vandareal*
- 3.** *lokalisering til sogn eller i parentes
kommune/amt/større område*
- 4.** *sognenummer*
- 5.** *kommunenummer*
- 6.** *amtsnummer*

Navne, tider og adresser

Kort og Matrikelstyrelsen

Stednavneområdet
Rentemestervej 8
DK 2400 København NV
tlf. 35 87 50 80
telefax 35 87 50 55
www.kms.dk
jn@kms.dk
mandag-fredag 9-15

Stednavneudvalgets sekretariat

Afdeling for Navneforskning
Njalsgade 136, 4. sal
DK 2300 København S
tlf. 35 32 85 61
telefax 35 32 85 68
www.navneforskning.dk
navneforskning@hum.ku.dk
mandag-fredag 10-16

det drejer sig om udgives af
Københavns Universitets Afdeling for Navneforskning

I serien *det drejer sig om* præsenteres udvalgte sider af afdelingens virksomhed

© Afdeling for Navneforskning, København 2006
det drejer sig om 6, 2. udgave ISSN 0907-6778